

**Григорій
Квітка-Основ'яненко**

Сватання на Гончарівці

Харків
«Фоліо»
2024

САЛДАЦЬКИЙ ПАТРЕТ

*Латинська побрехенька,
по-нашому розказана*

Був собі колись-то якийсь-то маляр... ось на умі мотається, як його звали, та не згадаю... Ну, дарма; маляр та й маляр. І що то був за скусний! Там морока його зна, як то гарно мальовав! Чи ви, братики, що читаєте або слухаєте сюю книжку, думаєте, що він так мальовав собі просто, абияк, що тільки розміша краску чи червону, чи бурякову, чи жовту, та так просто й маже чи стіл, чи скриню? Е, ні; тривайте лишень! Таки що вздрить, так з нього патрет і вчеше; хоч би тобі відро або свиня, таки живісінько воно й є; тільки посвистиш, та й годі! А ще, було, як намалює що-небудь та підпише — бо й письменний був собі — що се не кавун, а слива, так-таки точнісінька слива. Раз... (о! сміху було! Хлопці аж кишки порвали від реготу) змальовав він таки нашого отця Микити кобилу, та як же живо вчистив — так навдивовижу! Ну, намальовавши, та й каже нам: «Тепер, хлопці, дивіться, що за кумедія буде». А ми кажемо: «Ану-ну, що там буде?» А він каже: «А йдіть лишень за мною та й несіть патрет попової кобили». От ми, узявши, та й пішли, та по його наущенію і постановили біля панотцевого двора; підперли її гарненько; таки точнісінько як кобила стоїть: і на одно око сліпа, і хвіст вирваний, і ребра її повилазили, та ще й голову понурила, мов пасеться. От як постановили її, а самі, узявши, та й по-присідали попід плотом, у бур'янах, та й ждемо батюшку, а самі тулимося якомога, щоб не реготатися. Аж ось зирк! іде наш отець Микита (та ще, мабуть, було і у головці), іде та собі під ніс «Всемирну» мугиче¹; а далі і вздрів кобилу та й каже: «Що за ледащо мій Охрім!» (а його батрака та звали Охрімом). «Кобила, — каже, — зійшла против ночі з двора, а він і байдуже; коли б то мені її піймати!» А далі зняв з себе пояс, зав'язав петлю та й став до неї підкрататись, та знай цмока

та приговорює: «Тпрусьо, ряба, тпрусьо!» а далі як підійшов близенько, як закине їй на шию пояс, як крикне «тпру!»), як потягне до себе, а кобила як впаде, а ми так і зареготались та навтікача! А отець Микита і зоставсь; стоїть як укопаний, і руки і ноги одубіли, і ні з місця; а кобила перед ним лежить догори ногами; і підпірки не вдержали, як потягнув її до себе, щоб не втекла. Та вже опісля розказовав, що й довго б стояв, та попада побачила та й не знала, що з ним і робити: і віддувала, і водою бризкала, та на превелику силу з місця звела і увела у хату; так, — каже, — цілісіньку ніч трясця його біла, а кобила усе в вічі лізла, аж поки шалхвії напився.

Так ось такий-то був скусний маляр... те, те, те! Тепер згадав: його звали Кузьмою, а по батьощі Трохимович. Як тепер його бачу: у синій юпці, тяжинових широких штанях, каламайковим поясом пузо підперезане, а зверх китаєва черкеска; на шиї, поверх білого коміра, бумажний красний платок пов'язаний; шкапові чоботи добрі, з підковами; волосся чорне, під чуб підстрижене, а уси собі риженькі, та густі, та довгі; не часто голивсь, так борода усегда, як шітка. Горілки не вживав так, щоб через край, а як з приятелями у кунпанії, так не проливав; добре, було, на криласі співа і гласи знав: часто об нього спотикавсь і пан Ахвтанасій, от таки наш дяк; тільки вже ту прокляту кабаку так вживав, що не то що! Хліба святого не їстиме, а без тії погані і дихати не може. Був собі, пузатий добре, а родом — коли чували — з Борисівки², Курської губернії; а у тій слободі щонайлуччі богомази, іконописці й усякії малярі; так і він-то відтіля родом був, а в нас у селі зеленів нову дзвіницю. І таки нігде правди діти: що вже ніхто лучче не намалює, ні розмалює, як богомаз з Борисівки; вже не жалко і грошей! Як же москаль озьметься за сеє діло, ну! — тільки почухайся та й відійди. Торгується і требує багацько: дай йому і кошту, і грошей, скільки забажа, а як удереть! гай, гай! Йому кажеш — блакитна, а він товче: «Синя-ста». Йому кажеш — не годиться, а він чухається та каже: «Нічаво-ста; для хахлов і такий бог бряде». Тьфу! на їх голову!

Так про сього-то Кузьму Трохимовича прочув якийсь-то пан, що дуже кохавсь ув огородах; так, бач, біда: горобці щоліто повикльовують усе, що він ні понасіва. Так він-то позвав Кузьму Трохимовича та й поєднав його, щоб списав йому салдата, та щоб такий, як живий був, щоб і горобці боялися.

«А буде яка хвальш, прикину, — каже, — тобі». От і сторжились за десять рублів грошей і восьмуху горілки. Отже ж то і змальовав він салдата, та ще як? Що, я ж кажу, що й живий не буде такий бридкий, як то був намальований: пикатий, мордатий, та ще з здоровенними усами, що не тільки горобцеві, та й чоловікові страшний. Мундер на ньому лепський, гудзиками позашипований, що аж сяє. А оружжю? — так погибель його зна, як то живо списав! Оттак, бачиться, і стрельне, що й приступитись страшно! А як задивишся на нього, так, бачиться, вже і ворухиться, і усом морга, і очима поводить, і руками дьорга, і ногами дрига, таки так і думаєш: «От побіжить... от битиметь!» Так-то скусно був намальований!

Ну, змальовавши, Кузьма Трохимович і дума: «Може, не вгоджу панові; тогді пропали і гроші, і робота? Повезу куди на ярмарок та й поставлю на базарі і буду слухати, що будуть люди казати? Коли будуть його жохатись і лякатись, тогді певно бери, Кузьмо, гроші; коли ж огудять, то ще підправлятиму, аж поки до кінця доведу».

Зібравсь наш Кузьма Трохимович та й повіз свого салдата — коли хто зна — аж в Липці³. От у саму глуху північ, як ще усі, і ярмаркові біля возів, і хазяйство по хатам, спали, і по шинкам народ порозходився, і світло погасили, він і поставив той патрет на самій ярманці і попідпирив ще лучче, чим попівську кобилу, щоб ні вітер не звалив і щоб який п'яний, як поточиться, або свиня, звичайно ходячи по базару, як прийде чухатись до нього, то щоб не звалили. А сам за тим патретом нап'яв яточку та й сів, щоб прислухатись, що буде народ казати про його салдата: та тут же наклав на палітру красок, що «коли, — каже, — що не так, то я й підмалюю». Упоравшись зо всім, присів, понурих голову та й задрімав собі трохи, поки ще до діла.

Аж ось стало і на світ заньмається. Іще не попрутухали усі зірочки, а вже наш Кузьма Трохимович і скочив; понюхав кабаки, прочхавсь, протер очі полою, бо вже тут пак ніколи було по воду йти, щоб вмитись, підперезавсь знову і пояс притягнув лепсько, насунув шапку по самий ніс та й рукавички достав, — бо се, знаєте, було об перших п'ятінках, так вже зорі холодні були, — і сів у своїй ятці, щоб прислухатись.

Перш усього блиснуло світло у кабаці... Гай, гай! Вже і в Липцях завелися кабаки, неначе — нехай Бог милує — у Расєї. Відкіля ж то се узялось? Общество нас так прикрутило, щоб,

бач, відкупщик за нас, хто не здужа, зносив гроші у подушне; так узявсь не з справжніх відкупщиків, а — таки нічого гріха таїти — знайшовсь із наших, хрещених людей, що уступив у їх віру та, як той Юда, узявсь держать і Липці, і другії слободи на московський лад; і вже в них не шинок зоветься, а кабак, і там вже уся московська натура, там усе москаль наголо, як у Туреччині турки; та усе народ проворний: ні доїсть, ні доспить, усе об тім тільки і дума, щоб заробить копійку. Така вже їх московська поведенція! А як тільки нашого братчика, хоч би і у кабаці, обдурюють, так ну, ну, ну! Отсе, коли прийшов з посудиною, щоб купити до хазяйства на скільки треба горілки, та хоч трохи заслухайся або задивись, то й не долле повної міри, та мерщій і всипа у твою посудину, і вже хоч спор, хоч лайся, а він тебе випровадить геть. Коли ж тут хочеш випити, то буцімто й добрий: за гривню зачеркне із діжки таки повнісіньку; тут станеш усе розгладжувати, та втираєшся, та поцмокаєш хорошенько і збираєшся, як то гарненько натошача вип'єш, та тільки що руку підняв, та ще і до рота не доніс, як, урагова його мати зна, де те москальча у гаспида озьметься, таки неначе як той, що... дух свят при нашій хаті!.. Підбіжить, підтовкне — плюсь! — більш половина чарки назад у діжку! Лихо, та й годі! П'єш мерщій, бо розливальщик ще стане і чарку віднімати. Випив... так що ж бо?.. Як там кажуть: по бороді потекло, а у рот не попало; а вже й не кажи, що по животу пішло; нічого було гаразд і проковтнуть. Оттака-то їх московська віра, щоб зо всякого зідрати; так куди їм і спати довго? Та таки тут спить, а тут дума: як би то і де б то поживитись.

Так от, як засвітили у кабаці, то й вислали надвір підтовкачку, чи не вздрить кого на вулиці, щоб заманити у кабак. Вибігло чортя і озирається... Подивітись на нього: на що то воно похоже? Що б то йому голову гарненько під чубчик підстригти, як і в людей? а то патлатий-патлатий! Спереду аж у вічі йому волосся лізе, уха закриває, по потилиці шльопається, аж, сердека, усе знай головою потряхує, щоб тії патли не мотались. І сорочка на ньому — не як у людей; замість білої, як закон повеліва, вона в нього або червона, або синя, та без коміра, а з гапником, та на плечі і зашібне; так що хто зроду уперше москаля побаче, то й не вгада, що то воно й є.

От такий-то став біля кабацьких дверей, поглядав, поглядав — і вздрів, що стоїть салдат на калавурі з оружжом, та

й став гукати на нього: «Служба! — каже. — Пайди-ка сюда! Стань тутечки-здеся, штоб подчас буде драка, так не дай нас ув абеду; а порція ад нас буде». Стоїть салдат, не ворухиться! Москальча крикнуло удруге, кричить і утрете — салдат ні з місця! Далі москальча злякалось, шоб він не розсердивсь та не дав би йому шипки, покинув його, та мерщій у кабак, та й зачинивсь. Кузьма Трохимович чув сее все, усміхнувсь, моргнув усом та й подумав собі: «Побачимо, що то дальш буде; ще невелика штука москаля одурить!»

Затим виткнулось і сонечко. Тут стали рушати й наші, що з борошном понаїжджали то з Деркачів⁴, то з Вільшаної⁵, та були аж із Коломака⁶. Шо то, батечку, із яких-то місць на той ярмарок не понавозили усякого хліба! Таки видимо-невидимо їх тут стояло! Коли сказать, що підвід двадцять їх тут було, то, ей же то богу моєму! більш: хмара хмарою. Тут і жито, і овес, і ячмінь, і пшениця, і гречка, і усе, усе було. Знаєте, прийшло урем'я подушне зносить, так усякому гроші треба. Наш братчик не бабак; він жеде пори. Слава тобі Господи! він, нехай Бог боронить, не москаль, шоб йому, покинувши жінку, діточок і худобоньку, та за тією бідною копійчиною шляться по усім усядам і швандяти аж на край світу та кровавим потом її заробляти. Та чога тут і вередовать? Коли вродив Бог хліба та дав його зібрати, то й дожидай, поки прийде нужда, що як десяцькі у волость потягнуть за подушне і за общественне, а тут жінка забажа льону, шоб на сорочки прясти, та нового очіпка, та дочкам плахит або свит, та й усяка напасть постигне, що притьмом треба грошей; тогді вже нігде дітись: вези хоч верстов за двадцять, та чи стала ціна, чи не стала, а ти первого торгу не кидайся; за що продав, аби б довго не стояти, та й уривай додому, та й розщитуй собі, шоб і сюди, і туди стало. А як удоволив усіх, от тогді вже справний козак! Лежи собі на печі, у просі, поки до нової нужди: тогді ж будемо й думати, де що узяти.

Так оттакі-то там були. І їх і сон не брав. Сонечко зійшло, вони й посхоплювались, шоб, знаєте, купця не втерять. От то гарненько повстававши, помолились до церков Богу та й послали одного з табору по воду, бо вже пора була і каші варити. Потяг Охрім з двома баклагами до криниці, аж геть під гору, та йде вулицею... Луп очима! стоїть салдат... Охрім був собі парень звичайненький, зняв шапку, поклонивсь та й каже: «Добрідень, господа служивий!» А салдат мовчить...

ЗМІСТ

Григорій Квітка-Основ'яненко: літературний портрет. <i>Леонід Ушкалов</i>	3
--	---

ПОВІСТІ ТА ОПОВІДАННЯ

Салдацький патрет	25
Мертвецький великдень	41
От тобі й скарб	60
Козир-дівка	87
Сердешна Оксана	139
Щира любов	186
Перекотиполе	239
Пархімове снідання	265
Малоросійська биль	273

ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ

Сватання на Гончарівці	281
Шельменко-денщик	342
Примітки та коментарі. <i>Леонід Ушкалов</i>	402
Пояснення слів та виразів. <i>Леонід Ушкалов</i>	423